

De strategie van de veldbioloog voor de jaren '80 en '90

Op de in november gehouden Vertegenwoordigende Vergadering van de KNNV gaf de heer Van Bohemen een toekomstvisie op het natuurbehoud in de jaren '80 en '90. In zeven stellingen vatte hij die visie samen. Hij introduceerde daarbij het idee om in 1985 een symposium aan deze zaak te wijden. Dit idee werd door de vergadering overgenomen. Het hoofdbestuur bezint zich thans over de opzet ervan. Het wil de leden en afdelingen in de verdere uitwerking betrekken. Deze publicatie van de voordracht, die een samenvatting is van een uitgebreider verhaal, kan als eerste aanzet dienen. Te zijner tijd zal de auteur zijn volledige verhaal publiceren. Het ligt voorts in de bedoeling dat de Kader- en de Natuurbeschermingscommissie in de eerste helft van dit jaar een weekend organiseren waarin het voorgestelde symposiumthema nader wordt uitgewerkt.

Terugblik op de afgelopen decennia

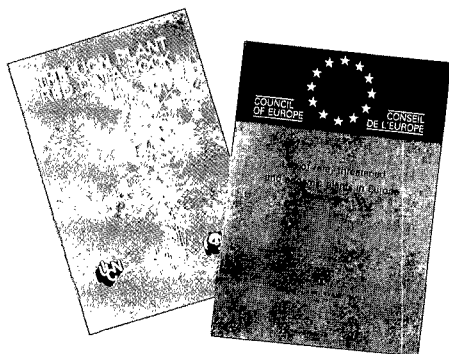
Er is reeds veel gesproken en geschreven over de aantasting en de achteruitgang van natuur en landschap in ons land en daarbuiten. Als voorbeeld kan de schrikbarende afnemering van het aantal plantesoorten in Nederland worden genoemd (tabel).

Ook de zoogdierfauna laat een sterke afnemering van het aantal soorten zien. In het begin van onze jaartelling leefden in Nederland nog 64 soorten zoogdieren. Rond 2000 zullen er, bij ongewijzigd beleid, nog 23 soorten zijn.

Binnen onze vereniging is dit onderwerp niet nieuw, getuige de vele initiatieven zoals bijvoorbeeld het initiatief van de toenmalige NNV dat leidde tot de oprichting van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland. Ook thans buigt het hoofdbestuur van de KNNV zich regelmatig over de problemen van natuur en landschap en vraagt het zich bij voortdurende af, hoe de 'groene' inbreng van milieu-organisaties vergroot zou kunnen worden.

Door het uitsterven van plante- en diersoorten kan het functioneren van levensgemeenschappen (waar wij ook een integrerend deel van uitmaken) sterk worden aangetast. Van de ongeveer 300.000 soorten hogere planten die op de wereld voor-

Twee buitenlandse uitgaven met gegevens over uitgestorven of bijna uitgestorven planten

Tabel:

De status van de Nederlandse flora anno 1950 en 1970 in vergelijking met de situatie omstreeks 1900

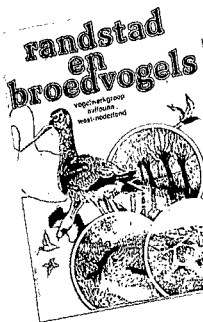
	aantal soorten	
	1900-1950	1900-1970
vermoedelijk geheel uitgestorven	21	57
deels de laatste jaren niet meer waargenomen, deels vermoedelijk uitgestorven	30	30
achteruitgegaan en thans meer of minder in hun voorkomen bedreigd	383	395
in de (nabije) toekomst bedreigd	174	260
totaal	608	742
percentage van dit totaal t.o.v. het totaal aantal inheemse wilde soorten*	43-47	53-57

* 1300 à 1400, afhankelijk van de voor 'inheems' en 'wild' aangenomen criteria.

komen zijn er 20.000 tot 25.000 (dus zo'n 8%) uitgestorven, bijna uitgestorven of zeldzaam geworden. Voor gedetailleerde gegevens kan worden verwezen naar de **List of rare, threatened and endemic plants in Europe** en voor wat betreft de wereldsituatie kunt u terecht bij het **IUCN Plant Red Data Book**. (IUCN staat voor de Engelse versie van Internationale Unie voor de Bescherming van de Natuur en de Natuurlijke Hulpbronnen).

Nederlandse bijdragen

Planten en dieren vormen in relatie tot elkaar en tot de abiotische omstandigheden een systeem. Binnen dit systeem kan, als gevolg van niet tijdig ingrijpen, een blijvend optredende ontregeling plaats vinden, waardoor uiteindelijk ook het

doel verspreidingsgegevens van ongewervelde dieren op uniforme wijze te verwerken ten behoeve van het zoögeografisch onderzoek en de natuurbescherming. Ook vele KNNV-leden leveren hun waardevolle bijdragen aan dit werk.

Ondanks de vele genoemde en niet-genoemde activiteiten van zowel beroepskrachten als vrijwilligers, blijken voortdurend te weinig gegevens beschikbaar te zijn; er is dus nog volop werk.

Enkele Nederlandse Avifauna's

menselijk leven onmogelijk wordt. Als KNNV-leden zijn wij voortdurend bezig met de natuur en de relatie tussen mens en natuur. Onze activiteiten leiden daardoor automatisch tot natuurbehoud. Met name geldt dat voor onze inventarisatiewerkzaamheden, zowel individueel, als in excursie- of werkgroep verband. In 1965 schreef MÖRZER BRUYNs het artikel: *Onderzoek voor het natuurbehoud*. Sindsdien verschenen vele publicaties waarin verslag werd gedaan van allerlei inventarisatie-activiteiten en oecologisch onderzoek. In vogelvluucht wordt hier een aantal opgesomd. Vele avifauna's verschenen, zoals de **Avifauna van Midden-Nederland**, **Vogels van Friesland** in drie delen en **Randstad en Broedvogels**.

De SOVON (Stichting Ornithologisch Veldonderzoek Nederland) bracht samen met de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in 1979 de **Atlas van de Nederlandse Broedvogels** uit.

Niet alleen gegevens over vogels werden op kaarten vastgelegd, ook andere organismen werden en worden opgenomen in atlasprojecten. Over hogere planten verscheen het eerste deel van een reeks van drie: **Atlas van de Nederlandse Flora: Uitgestorven en zeer zeldzame planten**. Binnenkort verschijnt bij de Stichting Uitgeverij KNNV een **Verspreidingsatlas van de Nederlandse Amfibieën en Reptielen**.

Voor vele groepen ongewervelde dieren zijn werkgroepen actief in het zogenaamde EIS-verband. De EIS (European Invertebrate Survey) heeft als

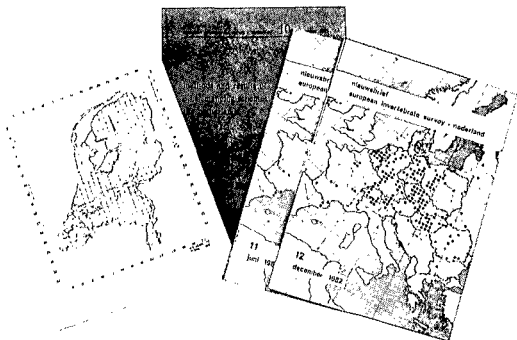
Natuur en landschap thans en in de toekomst

Voor de beoordeling van het nut van het verzamelen van gegevens, zowel nu als in de toekomst, én voor de wijze van verwerken in het maatschappelijke leven, verdient het aanbeveling kort stil te staan bij een aantal ontwikkelingen. Voor overzichten van de veelsortige bedreigingen waaraan natuur en landschap blootstaan wordt verwezen naar de publikaties die zijn opgenomen in de literatuurlijst. Maar voor de beantwoording van vragen als: waar, hoe en met welk doel wij verzamelen en gebruiken wij inventarisatie-gegevens, is het nodig te weten wat er in de komende jaren te verwachten is.

Informatiebronnen over ontwikkelingen en bedreigingen, zoals die zowel in het landelijke als in het stedelijke gebied zijn te verwachten, vormen ondermeer het **Structuurschema voor de Landinrichting**, het **Structuurschema voor Natuur- en Landschapsbehoud** en de **Verstedelingsnota**.

Voor het stedelijke gebied moet men eerst de vraag beantwoorden waaraan, uit oogpunt van natuurbehoud, de voorkeur gegeven moet worden: 'stedelijk groen' of 'een compacte stad'. Opgemerkt dient te worden dat het laatste alternatief veld schijnt te winnen. Ongetwijfeld zijn open, groene ruimten niet het wondermiddel dat de stad van zijn kwalen afhelpt, maar het volproppen van stukjes open ruimte met huizen en kantoren zal dat evenmin zijn. Een goed initiatief is het, door het (toenmalige) Ministerie van CRM gestarte project 'Natuur in de stedelijke omgeving' dat meer aandacht vraagt voor de stad als ecosysteem.

EIS producties

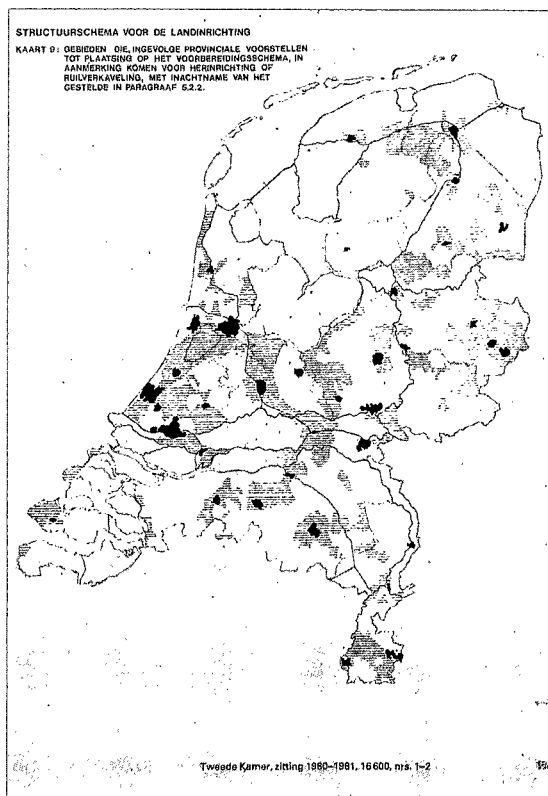
Landbouwkundige ontwikkeling en ruilverkaveling

Ook in het landelijke gebied hebben ontwikkelingen plaats, waarbij – bewust of onbewust – de natuur wordt aangetast. Enkele facetten hiervan zijn de landbouwkundige ontwikkeling en de ruilverkaveling. Geen nieuwe onderwerpen, maar nog steeds actueel. Verwezen wordt naar het in 1980 uitgebrachte rapport **Bemesting, waterhuishouding, intensivering in de landbouw en het natuur-**

Het graven van een waterloop bij de ruilverkaveling Giethoorn-Wanneperveen (1982). De verdergaande versnelling van de afwatering en de verlaging van het grondwaterpeil zijn van enorme invloed op de natuurlijke waarden van ons land.

Gebieden die, ingevolge provinciale voorstellen, in aanmerking komen voor herinrichting of ruilverkaveling

lijke milieu dat heel duidelijk de directe en indirecte negatieve beïnvloeding beschrijft van de intensivering van de landbouw op natuur en landschap. En er staan nog grote projecten op stapel. Het bijgaande kaartje van Nederland geeft een overzicht van gebieden die zijn voorgesteld om in aanmerking te komen voor een of andere vorm van landinrichting. In een afzonderlijk artikel zal te zijner tijd worden ingegaan op de vraag hoe de KNNV meer betrokken kan zijn bij het ruilverkavelingsbeleid in relatie tot de steeds voortgaande en versnelde achteruitgang van natuurlijke waarden.

Natuurlijk zijn er ook plannen en werkzaamheden die, uit oogpunt van natuur- en landschapsbehoud, een positief effect hebben. Naast het veiligstellen van natuurreservaten door middel van aankoop en door het maken van landschapsplannen, werden in de loop van de afgelopen jaren allerlei voornemens gelanceerd en deels in uitvoering gebracht: 200.000 ha waardevol agrarisch cultuurlandschap zal veilig worden gesteld. De Relatie-nota vindt toepassing en aan de totstandkoming van Nationale Landschappen wordt gewerkt, met wisselend succes. Vrij recent is het begrip *grote landschapseenheden* ingevoerd. Dit zijn gebieden groter dan 5.000 ha, waarin vele, belangrijke natuurwetenschappelijke en historisch-landschappelijke waarden voorkomen en waar de aanwezige samenhang tussen abiotische en oecologische aspecten bescherming behoeft. In de **Structuurschets voor de landelijke gebieden** zijn veertig van deze gebieden opgenomen.

Laatsgenoemde zaken zijn zeer zinvol, maar zijn ze voldoende? Zijn er tekortkomingen te signaleren? Voor de KNNV blijft het belangrijk, hoe zij concreet vorm en inhoud kan geven aan de betekenis die zij hecht aan natuurbeleving en studie van natuur en landschap. Een vraag daarbij is, hoe 'niet-ingewijden' begrip kunnen krijgen voor natuurbehoud en natuurontwikkeling. Aan de hand van zeven stellingen zal een beeld worden gegeven van de problemen in de jaren '80 en '90 en zullen mogelijke oplossingen worden genoemd. Het zijn geen pasklare antwoorden, ze vereisen aanvulling, wijziging en verdere uitbouw, zodat ze uiteindelijk als raamwerk kunnen dienen voor het werken in de komende decennia aan herstel en ontwikkeling van de zo broodnodige natuurwaarden. Het is verheugend dat het Hoofdbestuur, de Kadercommissie en de Natuurbeschermingscommissie samen deze ideeën verder gestalte willen geven. In samenspraak met afdelingen en geïnteresseerde individuele leden kan dit leiden tot een naar buiten treden op een landelijk symposium in 1985, mogelijk in samenwerking met andere organisaties.

grote eenheid natuurgebied	(potentiele) nationale parken
gebieden met als hoofdfunctie natuur
(zone-d) structuurschets voor de
landelijke gebieden	potentiele nationale landschappen
grote landschapseenheid	

Kaart uit het Structuurschema Natuur- en Landschapsbehoud

Zeven stellingen

1. Groen heeft alleen zin als het inhoud heeft en niet slechts decor is.

Het groen moet een verscheidenheid aan levensgemeenschappen omvatten van voldoende omvang.

Wanneer men een 'oecologische balans' van Nederland zou opmaken, is te verwachten dat de sluitpost sterk negatief zal zijn.

Het is dan ook van wezenlijk belang dat de komende jaren de aandacht meer en meer gericht wordt op het instandhouden en (verder) herstellen van een netwerk van met elkaar verbonden oecologische cellen die, voorzover dat mogelijk is, een stabiliserende werking op het in cultuur gebrachte land kunnen uitoefenen.

Het gaat om een zogenaamde *oecologische infrastructuur* van het landschap. Deze bestaat uit poelen, sloten, heggen, singels, houtwallen, wegbermen, onverharde paden, hakhoutbosjes en andere kleinere en grote natuurgebieden, inclusief de hierin thuishorende levensgemeenschappen. Deze infrastructuur dient om de soortenverarming terug te dringen en de 'eilandvorming' tegen te gaan. Zo zou bijvoorbeeld gedacht kunnen worden aan het uit cultuur nemen van een strook van 3 meter langs waterlopen, wegen, houtwallen, akkers en graslanden. Als we dat kunnen opbrengen keert het 'feest in de natuur' weer terug.

In dit verband wordt vaak gesteld dat de *de waarde van natuur en landschap zich moeilijk laat kwantificeren. De inbreng van natuur- en landschapsgegevens in de beleidsvoorbereiding is daarom van een andere aard dan een berekening van behoefte aan wegen, recreatiemogelijkheden, woningen, grondstofwinningen en dergelijke*'. Mijns inziens is deze stelling niet houdbaar. De behoefte aan oppervlakte natuurgebied en oecologische infrastructuur is wél te kwantificeren. Die behoefte dient gekoppeld te worden aan de hoogte van het, oecologisch optimaal geachte, organisatieniveau van de levensgemeenschappen. Dan kunnen deze gegevens worden omgezet in de behoefte aan oppervlakte, uitgedrukt in hectaren.

2. De laatste restanten natuurgebied in Nederland dienen ineens en blijvend een beschermde status te krijgen.

Het is uit natuurbehoudsoogpunt ongewenst dat geleidelijk aan meer natuurterreinen verdwijnen of door externe invloeden in waarde dalen.

Natuurlijk moet de beschermde status goed worden onderhouden. Indien eigenaren grote schade ondervinden dient een schadevergoedingsregeling te worden toegepast, zoals deze in de huidige Natuurbeschermingswet is vastgelegd. Realisering van deze wens zou kunnen plaatsvinden door de huidige Natuurbeschermingswet meer toe te passen. Zo zouden bijvoorbeeld de terreinen die in het kader van een ruilverkaveling volgens het landschapsplan veiliggesteld zijn, een op basis van de huidige Natuurbeschermingswet verleende, beschermde status dienen te krijgen.

3. Zonder natuurbehoud en natuurontwikkeling geen natuurstudie en natuurbeleving meer.

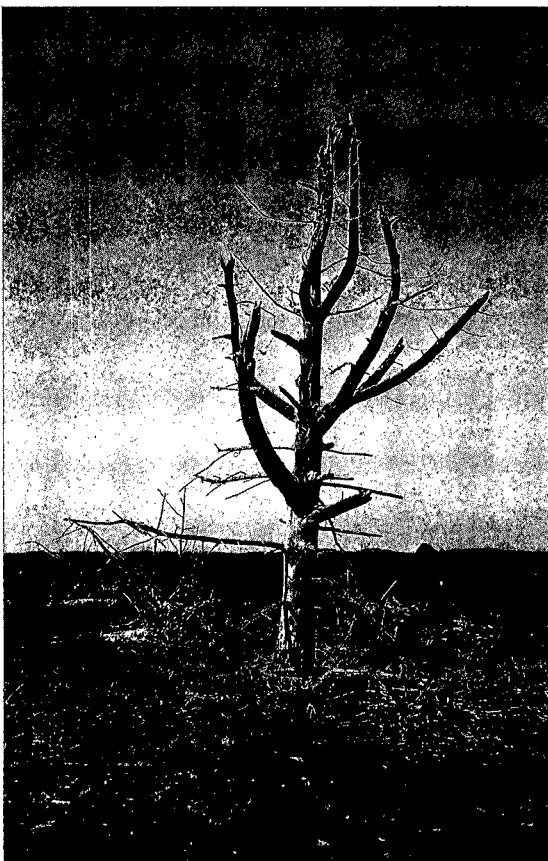
Voor de KNNV ligt er – wil ze overleven – de belangrijke taak zich in te zetten voor het behoud en de ontwikkeling van natuurlijke waarden.

4. Nationale landschappen moeten de gebieden worden voor de ontwikkeling van een nieuw model van 'groei'; ze moeten nieuwe wegen aangeven om in harmonie te leven met de natuur.

De ervaringen opgedaan in Nationale Landschappen zouden de weg kunnen wijzen naar een wezenlijke oplossing voor de problemen in de relatie tussen landbouw en natuur- en landschapbehoud. De opgedane ervaringen en benaderingswijzen kunnen ook oplossingen bieden voor de overige landelijke gebieden, zoals de grote landschapseenheden. Om deze initiatieven redelijk mogelijk te maken dienen zij over heel Europa uitgebreid te worden, waarbij internationale erkenning gegeven wordt, zodanig dat ook de kosten ervan door de Europese samenleving worden gedragen.

5. De basis moet gelegd worden voor een meer fundamentele Natuurbeschermingswet die uitgaat van het integrale behoud van natuurwetenschappelijke en historisch-landschappelijke waarden in zowel het landelijke als het stedelijke gebied.

Het streven moet erop gericht blijven dat er een grondrecht komt voor de natuur, zodat bijvoorbeeld natuurbeschermingsorganisaties in civiele zaken de natuur kunnen 'vertegenwoordigen'.

Als het natuurrecht geen vaste vorm krijgt zal de 'overmacht' van bepaalde maatschappelijke invloeden desastreus zijn en blijven, gesymboliseerd in deze dode boom

Het uiteindelijke doel is een algemeen rechtsbeginsel aanvaard te krijgen dat alles wat de kwaliteit van milieu, natuur en landschap verlaagt, weliswaar niet geheel verboden wordt, maar dat dit wél gemeld moet worden. Bij de besluitvorming moet er meer rekening worden gehouden met het feit dat de Natuur een eigen object is, met eigen wetten die op de lange termijn niet straffeloos overtreden kunnen worden.

6. Het is van belang te streven naar de totstandkoming van een Wet op de Natuurhuishouding, waarin zo volledig mogelijk rekening wordt gehouden met in de natuur aanwezige kringloopprocessen.

In een dergelijke wet zou ingegaan kunnen worden op de wijze waarop natuurlijke hulpbronnen wel en vooral hoe deze niet benut zouden moeten worden.

7. Bezoekerscentra alleen zijn niet voldoende om de betrokkenheid van het publiek te vergroten; ook het oprichten van een netwerk van biologische stations is essentieel.

Deze biologische veldstations zouden de verdere uitbouw kunnen verzorgen van de vele reeds genomen initiatieven die zijn bedoeld om de mens meer bij het natuurgebeuren te betrekken.

Door het werk dat in deze biologische stations verricht kan worden, zouden kennis en inzicht kunnen worden vergroot.

In die biologische centra zou ook de regionale documentatie van gegevens over natuur en landschap ondergebracht kunnen worden. Voorts is het uit educatief en uit beleidsmatig oogpunt van belang dat de thans beschikbare gegevens van natuur- en landschapswaarden van het landelijke gebied in een aantal provinciale atlanten of handboeken goed gedocumenteerd worden vastgelegd.

Deze boom laat zien dat er nog hoop is. Er zijn weliswaar betere tijden geweest, maar ondanks de huidige, minder goede omstandigheden leeft hij nog, zij het op een lager niveau.

Dan kunnen bredere lagen van de bevolking op eenvoudige wijze kennis nemen van de waardevolle informatie, die in vele instituten en instellingen is opgeslagen.

Tot slot terug naar het wonder van de natuur. Om weer begrip te krijgen van de natuurlijke verhoudingen in onze omgeving moeten we leren inzien dat wat wij als mens presteren weinig is in vergelijking met vele, onbegrijpelijk ingewikkelde, natuurlijke verschijnselen.

Kunnen wij de verantwoordelijkheid dragen van een geleidelijk, maar in steeds hoger tempo, afnemende soortenrijkdom op deze aarde? De desbetreffende soorten bestaan veelal veel langer dan de mens. Moeten we blijven toezien totdat een oecologisch infarct het leven op aarde stopt of kunnen wij, door het doen aanbreken van de oecologische fase in de politiek, de dramatische vernietigingsgolf op tijd stoppen? Het is een culturele en natuurlijke verplichting natuur en landschap te beschermen.

Adres van de auteur:

Foto's: B. P. en H. D. van Bohemen.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

ALLEYN, W. F. e.a., z.j. Avifauna van Midden-Nederland. Assen.

ANONYMUS, 1975. Nota betreffende de relatie landbouw en natuurschapsbehoud. Den Haag. ('Relatienota')

ANONYMUS, 1976, 1977, 1978. Vogels van Friesland. Leeuwarden

ANONYMUS, 1976/77. Derde nota over de ruimtelijke ordening. Deel 2. Verstedelijkingsnota; deel 3. Nota landelijke gebieden. Hierbij: Structuurschets voor de landelijke gebieden. Den Haag.

ANONYMUS, 1980/81. Structuurschema voor Natuur- en Landschapsbehoud; deel a: beleidsvoornemen. Den Haag.

ANONYMUS, 1980/81. Structuurschema voor de landinrichting; deel a: beleidsvoornemen. Den Haag.

ANONYMUS, 1982. Natuur in de Stedelijke omgeving; een verkenning van de mogelijkheden tot samen leven van plant, dier en mens. Den Haag.

ANONYMUS, 1983. List of rare, threatened and endemic plants in Europe. Straatsburg.

BAUER, H. J., 1983. Sollen wir die Landschaft ökologisch gestalten? in: Jahrbuch für Naturschutz und Landschaftspflege, Band 33. Bonn.

GOES VAN NATERS, M. VAN DER, 1976. Mens tegen Natuur; een foutieve benadering. Redevoering ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van de Stichting Het Noordhollands Landschap.

JONGE, D. DE, 1983. De hoogmoed van de stedsbouwers; Stedelijk groen of compacte stad. Intermediair 19e j. nr. 43.

LUCAS, G. EN H. SYNGE, 1978. The IUCN Plant Red Data Book. Morges

MENNEMA, J. E.A., 1980. Atlas van de Nederlandse Flora, deel 1; Uitgestorven en zeer zeldzame planten. Amsterdam.

MOLENAAR, J. G. DE, 1980. Bemesting, waterhuishouding, intensivering in de landbouw en het natuurlijke milieu. Rapport Rijksinstituut voor Natuurbeheer. Leersum.

MÖRZER BRUYN, M. F., 1965. Onderzoek voor het natuurbehoud. De levende Natuur.

SUKOPP, H. EN W. TRAUTMAN, 1981. Causes of the decline of threatened plants in the Federal Republic of Germany. In: The Biological aspects of rare plant conservation.

TOL, J. VAN EN P. J. VAN HELSDINGEN, 1979. European Invertebrate Survey: Karteren van ongewervelde dieren in nationaal en internationaal verband. Vakblad voor biologen 1,59.

VOGELWERKGROEP AVIFAUNA W-NEDERLAND, 1981. Randstad en Broedvogels. Tilburg.

WESTHOFF, V., 1976. Die Verarmung der niderländischen Gefäßpflanzen flora in den letzten 50 Jahren und ihre teilweise Erhaltung in Naturreseervaten. Schriftenreihe für Vegetationskunde, Heft 10. Bonn Bad-Godesberg.

WIJNGAARDEN, A. VAN, 1982. Verarming en verrijking van de zoogdierfauna. Natuur en Milieu, nr. 12.

ZONDERLAND, P., 1976. Natuurbescherming voor de mens en voor de natuur; wat betekent dat? Redevoering ter gelegenheid van het 40-jarig bestaan van de Stichting Het Noordhollands landschap.